

Reykjavík, 26. maí 2024

Efni: Umsögn um frumvarpi um breytingu á lögum nr. 77/2014 um opinber skjalasöfn, mál nr. S-55/2024 (gjaldskrá, rafræn skil). 154. Löggjafarþing 2023–2024, þingskjal 1385 – 938. mál.

Borgarstjórn Reykjavíkur ákvað hinn 7. mars 2023 að leggja niður Borgarskjalasafn Reykjavíkur og bæjarstjórn Kópavogs ákvað hinn 25. apríl 2023 að leggja niður Héraðsskjalasafn Kópavogs. Nokkur gagnrýnin umræða skapaðist þá þegar á opinberum vettvangi um þetta en án viðbragða þeirra sem tóku þessar ákvarðanir. Greinar voru skrifaðar sem birtust í bæði *Fréttablaðinu* og *Morgunblaðinu*, hörð viðbrögð birtust á póstlista Háskóla Íslands (HI-Starf) frá fjölda vísindamanna við skólann og Sagnfræðingafélag Íslands efndi til fjölmenns fundar í Þjóðarbókhöðunni um efnið. Óhætt er að segja að vísindaheimurinn hafi verið flemtri sleginn.

Á haustmisserinu 2023 tók hópur vísindamanna sig saman og efndi til fyrirlestrarráðarinnar *Eru söfn einhvers virði?* á vegum Miðstöðvar einsögurannsókna við Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands og í samvinnu við Þjóðminjasafn Íslands. Alls voru haldnir tólf vikulegir fundir í hádeginu á föstudögum frá ágústmánuði og fram í lok nóvembermánaðar. Nokkur samhljómur var hjá fyrirlesurum um það að skjalasöfnin væru þýðingarmiklar lýðræðis- og menningarstofnanir, ekki aðeins fyrir vísindaheiminn heldur ekki síður fyrir almenning í landinu.

Hafa verður í huga að héraðsskjalasöfn, hvar í sveit sem þau eru sett, leita allra leiða til að hafa uppi á einkaskjölum fólks, hinum svonefndu persónulegu heimildum, sem hafa fengið sífellt meira vægi innan vísindanna á undanförunum áratugum. Hætt er við að slíkt efni lendi í glatkistum almennings ef tenging héraðsskjalasafnanna við nærsamfélagið rofnar.

Ótti hefur vaknað um að sveitastjórnir um allt land sem búa svo vel að hafa yfir að ráða héraðsskjalasöfnum hugsi nú sitt ráð og freistist til að fara að fordæmi stjórnámálanna sunnan heiða nema ef alþingi grípi í taumana og tryggi varanlegan tilverugrundvöll þessara þýðingarmiklu stofnana.

Það tjón sem hefur orðið á orðspori og trausti héraðsskjalasafna vegna þess trúnaðarbrests sem varð við niðurlagningu Borgarskjalasafns og Héraðsskjalasafns Kópavogs verður aðeins bætt með því að koma héraðsskjalasöfnunum á fastari grundvöll og að starfsemi þeirra verði tryggð til langframa. Skynsamlegasta leiðin til þess er að lögfesta að sveitarfélög skuli öll standa að héraðsskjalasafni, líkt og þeim er skylt að standa að starfsemi bókasafna. Það er eina leiðin til að bjarga Borgarskjalasafni Reykjavíkur og Héraðsskjalasafni Kópavogs, en mikilvægt er að snúa þeirri ákvörðun þessarar tveggja sveitafélaga strax.

Af þessum frumvarpsdrögum má ráða að það eigi að vera almennur kostur að sveitarfélög leggi niður héraðsskjalasöfn sín sem renni þá til Þjóðskjalasafns Íslands með hæfilegum fyrirvara, en aftur á móti greiði sveitarfélögin þá gjöld sem nemi kostnaði við skjalavörsluna til Þjóðskjalasafnsins. Þetta er flókin framkvæmd eins og sjá má af þeim gjaldskrárliðum sem raktir eru í frumvarpinu. Hún er ólíkleg til þess að verða til bjargar þeim skjalasöfnum sem

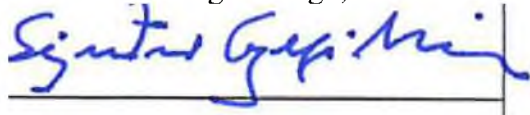
Þegar hefur verið ákveðið að leggja niður og virðist jafnvel fallin til þess að fækka héraðsskjalasöfnum enn frekar.

Menningarmálaráðherra hefur talað um að leysa þessi mál í sátt. Til að tryggja slíka sátt verður að koma héraðsskjalasöfnum Reykvíkinga og Kópavogsbúa til bjargar. Það er beinlínis ákall vísindaheimsins að þessari örvæntingafullu og illa rökstuddu ákvörðun þessarar tveggja sveitafélaga sé snúið við. Það gerist ekki nema ef menningarmálaráðherra með fulltingi alþingis beiti sér í málinu. Þetta mál þolir enga bið. Nútímasamfélag byggist nefnilega á gegnsæi og opnum aðgangi að gjörðum kjörinna fulltrúa. Þegar þjóðfélagsins þurfa að hafa greiðan aðgang að opinberum skjölum sem snerta þá sjálfa sem og efni sem tengist þýðingarmiklum samfélagsmálum. Þó að fólk í landinu leggi ekki daglega leið sín í safn eins og Borgarskjalasafnið eða Hérðaskjalasafn Kópavogs þá er vissan um tilurð þess ákveðin trygging fyrir því að við búum í opnu og lýðræðislegu samfélagi. Með lokun þessara menningahreindra erum við að sverja okkur í ætt við einræðisríki sem keppast við að halda upplýsingum frá almenningi. Stjórnvöld verða að tryggja að fólk í landinu geti með lýðræðislegum hætti fylgst með gjörðum stjórnmalafólks í bráð og lengd. Fyrir vísindasamfélagið er þessi atburðarás stórkostlega afturför sem mun hafa mikil áhrif á vísindaiðkan í landinu á næstu áratugum. Ef þessum ákvörðunum yfirvalda í Reykjavík og Kópavogi verður ekki snúið við óttast ég að fleiri muni fylgja í kjölfarið og þá hefur verið unnið óskiljanlegt skemmdarverk á íslensku menningar- og rannsóknarsamfélagi.

Vel færi á því að frumvarp þess efnis að öll sveitarfélög standi að rekstri eigin héraðsskjalasafns hvort heldur ein sér eða nokkur saman yrði lagt fyrir 154. löggjafarþing 2023-2024 í stað þessa. Slík frumvarpsdrög munu hafa verið send menningarmálaráðherra af Félagi héraðsskjalavarda á Íslandi haustið 2023 og virðast þau vera grundvöllur sem hægt er að byggja á við að ná viðunandi sátt um þetta mál. Er hér með skorað á menningarmálaráðuneytið að gera gangskör að því.

Ef frekari upplýsinga er óskað verður þeim fúslega veittar.

Með vinsemd og virðingu,

Sigurður Gylfi Magnússon, prófessor í menningarsögu við Háskóla Íslands

UNIVERSITY OF ICELAND
SCHOOL OF HUMANITIES

Sigurður Gylfi Magnússon
Professor of Cultural History

University of Iceland
Chair of Department of History and Philosophy
Box 35
Árnagarður # 405
Sæmundargata 2, 101 Reykjavík, Iceland
Direct tel. +354 525 4422
Mobile +354 847 1190
www.sgm.hi.is
www.sja.hi.is
sgm@hi.is
www.microhistory.org
<https://hi.academia.edu/SigurðurGylfiMagnússon>